

Увод от редактора на броя

Цветомира Пашова

Статиите, публикувани в настоящото шесто издание на списание „Манас“, са разработени въз основа на доклади, представени на кръгла маса на тема „Българска транскрипция на антропоними и топоними от азиатски и африкански езици“, проведена на 18.05.2018г. в Центъра за източни езици и култури към СУ „Св. Климент Охридски“.

Първо възникна идеята един от броевете на списание „Манас“ за 2018г. да бъде посветен на т.нар. практическа транскрипция, или транскрипцията на антропоними и топоними за нуждите на превода, средствата за масова информация и комуникация, държавните институции и бизнеса. Тази идея бе приветствана с удивително единодушие от колегите от всички специалности в ЦИЕК. Оказа се, че всички срещаме редица проблеми в тази сфера, както в битието ни на преподаватели и преводачи, така и в битието ни на читатели и слушатели. Въпреки наличието на публикации по темата още от 70-те години на миналия век, до този момент няма разработени и популяризирани консенсусни правила. Затова решихме не просто да публикуваме отделни мнения по отделни проблеми, а да проведем кръгла маса, която да ни даде възможност за формулиране на всички проблеми, за идентифициране на общите такива, за дискутиране на възможните решения.

В кръглата маса участваха представители на катедрите „Тюркология и алтаистика“, „Арабистика и семитология“, „Китаистика“, „Японистика“, „Кореистика“ и специалностите „Индология“ и „Иранистика“ от катедра „Класически изток“. За всеки език бе подготвен по един обзорен доклад като основа за дискусия.

Седемте доклада може да бъдат разделени в три групи според избраната отправна точка. При докладите за транскрибирането на арабски, китайски, корейски и японски имена отправна точка са фонетичните и фонологични различия между изходния и приемащия език и произтичащите от това проблеми за транскрибирането на имена. При доклада за транскрибиране на индийски имена отправна точка са социолингвистичните особености на

индийските (хинди) антропоними, които следва да се отчитат при транскрибирането. И накрая, при докладите за транскрибирането на турски и персийски имена, отправна точка са срещашите се в преводаческата практика отклонения спрямо установени в академичните среди разбирания и норми. Въпреки различните акценти, тези три проблемни кръга бяха засегнати спрямо всички езици, независимо дали от докладчиците или от дискутантите.

Проблемите

Макар обсъжданите езици съществено да се различават помежду си фонетично и фонологично, повечето различия между всеки от тях и българския език, които водят до проблеми при транскрибирането на имена, спадат към един от два вида. Първо, в чуждия език диференциален характер имат признаци, които не са диференциални в българския – дължина, емфатичност, междузъбност, носовост, придихателност и др. В тези случаи сме изправени пред проблема как да предадем липсващите в българския фонологични опозиции така, че да не допуснем транскрипционна омонимия – две различни имена от изходния език да бъдат предадени с еднакъв графичен и фонетичен облик на български.

Второ, алофони на една фонема от чуждия език имат характеристики, които ги доближават до две различни фонемите в българския. Напр. арабската гласна *а* може да звучи в дадено звуково обкръжение като *е*, корейската съгласна *п* може да звучи като *б*, и т.н. Тук сме изправени пред въпроса дали да транскрибираме алофоните, или фонемите? Транскрибирането на алофоните ни доближава до изходния фонетичен облик на името, докато транскрибирането на фонемите – до изходния му графичен облик. Всеки от двата варианта има своите плюсове и минуси.

Друга група проблеми са свързани с разминаването между графичен и фонетичен облик на името в изходния език. Една графема може да има повече от една фонетична стойност, както и обратното – две или повече графемите да имат една и съща фонетична стойност. Това обикновено е резултат от диахронни промени във фонетичната система, които не са отразени в графиката. Отново сме изправени пред въпроса дали да транскрибираме с по-стария фонетичен аналог на графемата, или с този, който отговаря на актуалното състояние на езика.

Частен случай на разминаването между графичен и фонетичен облик е наличието в езика, от който транскрибираме, на (компоненти от) имена с чужд произход, които се изписват така, както се произнасят в езика-източник, а не така, както се произнасят в езика-приемник. Това явление се наблюдава в корейския език, в който имената може да съдържат или се състоят от срички с

китайски произход, и в персийския и турския, в които има имена с арабски произход.

Трета група проблеми са свързани с особености на системите за именуване на лица. В много от културите, чиито имена и тяхното транскрибиране обсъждаме, са запазени доста комплексни системи за именуване, в резултат на което имената на един човек съдържат богата информация за неговия социален статус. Друга особеност на тези системи е, че имената, използвани като собствени, все още се използват и като нарицателни, т.е. имат лексикално значение. Тези особености на именните системи изискват особено внимание с оглед на това транскрибираното на български име да не звучи като фонетично близка, но семантично различна дума от изходния език, особено ако тази дума има пейоративна конотация.

Друг въпрос, който изниква във връзка с именните системи, е доколко българската транскрипция следва да отразява коректно морфологичния (или сричковия) състав на изходното име, в случаите, в които дадена фонема се променя при различно звуково обкръжение. Такъв казус възниква, например, при предпоставения определителен член *ал-* в арабския език, чийто втори компонент *-л-* се асимилира от определени съгласни в началото на името. Друг пример са корейските имена, които съдържат компонент (сричка) с едно и също значение, който обаче се произнася различно в различните имена, в зависимост от сричката, с която се комбинира. Тук изборът е между транслитерация и транскрипция. Проблемът е, че всяка от двете възможности може да се окаже по-подходяща в зависимост от типа текст.

Четвърта група проблеми е свързана с наличието на варианти на изходния език, които влияят върху фонетичния облик на имената. Съвременният персийски език, например, има три национални норми – фарси в Иран, дари в Афганистан и таджики в Таджикистан – които се различават главно във фонетично и лексикално отношение. Оттук едно и също име има различен фонетичен облик в зависимост от това дали нареченият с него човек произхожда от Иран, Афганистан или Таджикистан. Съвременният арабски език пък е в ситуация на диглосия – съществено различаващи се един от друг писмен (книжовен) и устен (разговорен) вариант, като писменият е унифициран, а устният съществува под формата на многобройни диалекти в огромния географски ареал, наричан Арабски свят. Доколкото имената, антропоними и топоними, са в активна употреба в ежедневната устна комуникация на хората, техният фонетичен облик е силно повлиян от фонетичните особености на диалектите. В тези два и в други подобни случаи възниква въпросът фонетичната система на кой езиков вариант да следваме,

когато транскрибираме имена. Оказва се, че отговорът се влияе от много фактори и не може да е еднакъв във всички случаи.

Решенията

Наред с проблемите, участниците в Кръглата маса се спряха и на възможните решения. Всички се обединихме около извода, че търсенето на решения минава през необходимостта от отчитането на два важни фактора – първо, наличието на антропоними и топоними от обсъжданите езици, навлезли в българския език в различни исторически периоди и придобили гражданственост в определен фонетичен облик, и второ, особеностите на българската фонетика, фонология и графика.

Всички участници в дискусиата смятат, че каквито и консенсусни правила да бъдат приети, не бива да се опитваме да ги прилагаме върху вече придобили гражданственост чужди имена с цел привеждането им в съответствие с правилата. Това важи за имена най-вече на исторически личности, митологични герои, божества, държави, местности и др. географски обекти. Тези имена са навлезли в българския през европейски език-посредник, а някои и през два езика – първо древногръцки/латински и след това модерен европейски. Това е основна причина за неточното им транскрибиране. И ако неточната транскрипция на имена не е представлявала кой знае какъв проблем преди няколко десетки години, в съвременния глобализиран свят, характеризиращ се с активен обмен на информация и идеи между разноезични общества, както и с интензивни миграционни процеси, са нужни нови подходи, по-голяма прецизност и системност.

Вторият от споменатите по-горе два фактора, особеностите на българската фонетика, фонология и графика предполага, например, че не можем да предадем дълга гласна от изходния език, като изпишем два пъти графемата, с която обозначаваме българската (единствена) гласна. Не само поради това, че графичният облик ще е непривичен за българския читател, но и поради това, че той би бил склонен да интерпретира двете гласни като компоненти от две съседни срички. В редица случаи бихме могли да оставим някои ариткулационни и акустични признаци неотразени при транскрибиране, но не и в случаите, в които това би довело до омонимни транскрипти. Такива примери бяха изтъкнати във всички седем доклада, както и в последвалите ги дискусии. Бяха обсъждани варианти за заместване на липсващия графичен знак за липсващ фонетичен признак с графичен знак за друг признак, напр. дължината на гласната да се маркира със знака за ударение. Освен варианти за употреба на знака за ударение бяха обсъдени варианти за употребата на знаците тире и апостроф.

Участниците в кръглата маса изразиха единодушно мнение, че освен непривични за българския език струпвания и съседства на букви от кирилицата, следва да се избягва и употребата на допълнителни диакритични знаци, тъй като и тук няма гаранция, че българският читател ще идентифицира правилно функцията, с която е добавен диакритичният знак. (освен ако тези знаци не започнат да се преподават в часовете по български език в училище!)

Всички тези общи проблеми и възможни решения подлежат на конкретизиране за всеки от обсъжданите езици, за да стигнем до крайната си цел - изработване на консесусни правила за транскрибиране на антропониими и топоними от съответния език и тяхното популяризиране в общественото пространство, вкл. чрез списъци с имена, транскрибирани според тези правила. За постигането на тази цел решихме да сформираме екипи по езици, които да работят в координация помежду си и в сътрудничество с колегите ни българисти. Реализацията на този проект предстои.

Доц. д-р Цветомира Пашова,
катедра „Арабистика и семитология“, ФКНФ, СУ „Св. Климент
Охридски“